

CZU [030+811.135.1'374](047.53)=135.1

DICTIONARELE ȘI ENCICLOPEDIILE – CĂRȚI CARE NE FORMEAZĂ: ELENA UNGUREANU ÎN DIALOG CU TEODORA BOLDESCU¹

Teodora BOLDESCU: Astăzi (22 noiembrie 2025), marcăm Ziua Mondială a Dicționarilor și Enciclopediilor, iar dvs.² sunteți una dintre autoarele care au contribuit la acest domeniu prin câteva dicționare: în primul rând, *Dicționarul ortografic școlar (cu elemente de punctuație)*, un *Dicționar de termeni lingvistici* și un *Dicționar tematic ilustrat*. Ce înseamnă pentru dvs. această zi și ce loc credeți că mai au dicționarele în viața elevilor de astăzi?

Elena UNGUREANU: Într-adevăr, pe piața de carte și în cultura, în general, din toate timpurile, dicționarele și enciclopediile au fost unele dintre cele mai importante cărți ale civilizației. În enciclopedii, de exemplu, se depozitează toată cunoașterea lumii. Iar în dicționare se depozitează limbile – mai exact, cuvintele, expresiile, dar și sensurile lor, etimologia, ortografia ș.a.m.d. Departe de noi gândul de a ne compara cu marii autori. În ce mă privește – e doar o modestă contribuție prin cele 3-4 dicționare pe care le-am semnat de una singură sau împreună cu colegii. Inclusiv un *Dicționar ortografic școlar*, apărut încă în 2007, dar care cere conformitate cu DOOM-3 și, poate, îi vine rândul să fie reeditat, actualizat, și aici, în Republica Moldova.

Țin să amintesc că istoria modernă a unor astfel de volume de învățătură începe cu nume cu adevărat mari în domeniu, cum ar fi Denis Diderot și Jean Le Rond d'Alembert, care, în 1751-1780, au editat prima în spațiul european *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. Un alt nume celebru este cel al lexicografului francez Pierre Larousse, autorul *Marelui*

¹ Interviu realizat în cadrul emisiunii „Matinal de weekend”, Radio Moldova, pe 22 noiembrie 2025; redactor-prezentator – Teodora Boldescu.

² Elena Ungureanu – dr. hab. în filologie; timp de trei decenii, a activat în cadrul Institutului de Filologie al Academiei de Științe, iar actualmente este șefa Secției studii și cercetări a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”.

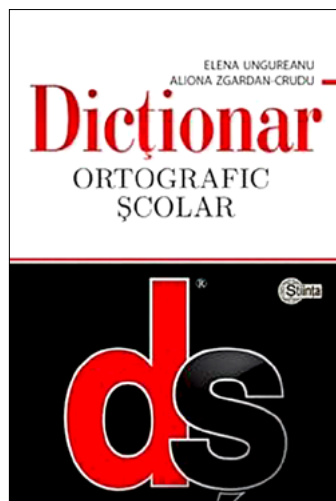
Dicționar Universal al sec. XIX-lea (1817-1875). Dar să ne oprim aici, nu înainte de a mai trece în revistă câteva nume de lexicografi români de excepție: Ovid Densusianu, August Scriban, Alexandru Philippide, Sextil Pușcariu, Lazăr Șăineanu și, nu în ultimul rând, Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Pentru lexicograf, dicționarul e pâinea de zi cu zi, iar pentru elevii de astăzi dicționarele de altădată locuiesc pe online, doar că nu toți știu cum să ajungă la ele și nici cum să trieze informația. Și, de foarte multe ori, nu știu să o contextualizeze.

T.B.: Pentru că trăim într-un timp în care elevii caută instinctiv răspunsurile pe telefon, cum vedeți diferența dintre informația rapidă și informația corectă pe care o oferă un dicționar bine construit?

E.U.: De fapt, dicționarele bine construite sunt și pe online. Doar că, de exemplu, DEXonline, cel mai accesat produs de acest gen, care, atenție, nu e un singur dicționar, cum se crede, ci e alcătuit din alte 30 de dicționare în format tipărit. DEXonline e transpunerea în format electronic a ceea ce s-a făcut pe hârtie. Elevul trebuie să știe un lucru: definiția cea mai nouă a unui cuvânt nu se afișează neapărat prima, iar scrierea corectă, de regulă, se afișează spre finalul listării aceluiași articol din toate dicționarele. Deci, ca să se înțeleagă – DEXonline e un fel de istorie a înregistrării cuvintelor în dicționare. Câți au răbdarea de pe telefon să listeze toate definițiile și să o aleagă pe cea necesară? Utilitatea dicționarelor online constă în rapiditatea cu care putem ajunge la sursă, la mai multe surse concomitent de pe o aplicație, precum și posibilitatea de a prelua conținutul definițiilor întocmai. În plus, în astfel de dicționare este utilizat un principiu fundamental al webului – legătura între cuvintele prin care sunt tălmăcite intrările în dicționar. Acestea sunt hyperlinkurile, iar dicționarele, la fel ca și enciclopediile de tipul Wikipedia, sunt construite relațional, adică sunt dotate cu legături nenumărate între toate articolele de pe platformă.

T.B.: Într-o perioadă în care aproape zilnic apar termeni noi, cum decideți ce intră în dicționar astfel încât el să rămână actual și relevant pentru școală? De fapt, ce înseamnă pentru dvs. un dicționar cu adevărat actual în 2025?

E.U.: Foarte bună întrebare! Din păcate sau din fericire, limba evoluează mult mai rapid decât reușesc lingviștii să înregistreze toate noutățile în domeniul lexicografic, toate neologismele, toate cuvintele inventate și de specialitate. Dicționarele rămân mereu în urmă. Dar să nu disperăm. Anume versiunile online ale dicționarelor moderne permit nu doar lexicografilor, dar și utilizatorilor de rând, să înregistreze orice cuvânt, cu semnificația și contextul pe care îl cred relevant. În spațiul românesc există un dicționar urban, la dezvoltarea căruia pot contribui și utilizatorii. E un fel de știință participativă, la fel ca și activitatea voluntarilor de pe Wikipedia.

Ce înseamnă pentru mine un dicționar cu adevărat actual în 2025? Destinat școlii, evident. E unul care încă nu există deocamdată: un dicționar al dicționarelor, care să satisfacă un utilizator cu pregătire medie în ceea ce privește cultura generală, unul sintetic, în care să fie atestate cele mai frecvente cuvinte care suscită dificultăți, totodată cele mai frecvente expresii pe care e bine să le cunoască un vorbitor nativ, cele mai frecvente paronime, cele mai întrebuițate omonime, cele mai practicate neologisme (slang IT), cu traduceri (de ce nu?) în 4-5 limbi de circulație internațională, cu ilustrare clară, cu nume celebre și, evident, scrierea lor corectă, cu cele mai frecvente greșeli, inclusiv de stil... Cum ar veni: totul în unul, un fel de compendiu, un fel de memoriu... De ce? Pentru că, la absolvire, multora le lipsesc aceste cunoștințe și nu le mai recuperează niciodată.

Multe produse lexicografice, inclusiv, dicționarele Cambridge sau Oxford, chiar și DEXonline, se îndreaptă spre încorporarea pronunției în format audio și chiar cu ilustrare video – deci, spre ilustrarea vorbirii pe viu, alcătuind astfel adevărate corpusuri. În general, tendința de încorporare în ceva mai mare a tot ce s-a făcut în timp e omniprezentă pe net, inclusiv în domeniul lexicografiei online. În același timp, dicționarele-tezaur, care cuprind toate cuvintele și expresiile, sau tind spre această cuprindere totală, sunt, indiscutabil, rezervate, în primul rând, specialiștilor.

T.B.: Din experiența dvs., care sunt zonele limbii române care ridică acum cele mai multe dificultăți pentru elevi?

E.U.: Memoria elevilor! Ea nu este antrenată din cauza gadgeturilor, iar aceasta e o mare problemă și încă pe termen lung. Iar memoria se cultivă prin limbaj, prin repetare, prin interogație permanentă, prin căutare individuală de răspunsuri. Sunt lucruri care se pierd progresiv sau se încredințează tehnologiei. Și, spre marea noastră regret, memoria umană degradează.

T.B.: Și dacă privim spre viitor, cum vedeți evoluția dicționarilor pentru școală?

E.U.: Editurile tind să facă volume mici pentru vânzare. Dar cred că și ele vor trece în totalitate pe online la un moment dat. Dar cine știe...

T.B.: Credeți că formatul tipărit va rămâne esențial sau soluțiile digitale specializate vor prelua rolul principal?

E.U.: Cred că o perioadă vor coexista, după care va fi o altă perioadă rezervată doar online-lui. Însă apoi omenirea va tânji după ceea ce a abandonat – tiparul și hârtia. Și le va slăvi din nou. Cine va trăi atunci, peste 50 de ani, peste 100 – va vedea, va putea compara.

T.B.: Și, la final, ce proiecte vă doriți să continuați? Ce instrumente noi considerați că ar ajuta cel mai mult învățarea limbii române în următorii ani?

E.U.: N-o să mă credeți. Cred că, la ora actuală, cel puțin în spațiul nostru, lipsește un dicționar de clișee. Cunoscut unul, semnat de scriitorul Aurel Sasu, *Dicționarul limbii române de lemn*, editat în 2008. Odată cu expansiunea limbajului livrat de inteligența artificială, clișeul (știți ce e clișeul? – un șablon, un stereotip, ceva atât de frecvent utilizat, încât e uzat sau își pierde orice urmă de semnificație în care ascultătorul să mai creadă) a devenit noul mod de a vorbi și a scrie. Este atât de prezent în viața noastră și a copiilor noștri, încât ar trebui să ne întrebăm: ce se întâmplă cu limbajul nostru? Dacă voi avea inspirația necesară, aș încerca să adun mostre cu clișeele cele mai frecvente din limbajul actual. Culmea e că sinonime ale clișeului sunt cuvintele-model sau cuvintele-tipar. Asta chiar ne dă de gândit. Ar fi un proiect prin care aș sensibiliza vorbitorii că *limbajul de câlți*, după o expresie a criticului literar Eugen Lungu, ne poate încălci comunicarea într-un mod în care nu o vom mai putea descâlci nici cu ajutorul dicționarilor, nici cu descântece, nici cu tehnologiile moderne. Să punem deci memoria la treabă! Și, nu în ultimul rând, să răsfoim dicționare și enciclopedii.